

Sven-Eric Liedman

Amela Dzin:

*Kunskapssyner och kunskapens vyer.
Om kunskapssambällets effektiviseringar och
universitetets själ, med exempel från
Karlstads universitet*

**Doktorsavhandling. Karlstad University Studies 2009:14,
Karlstad 2009**

Amela Dzins avhandling är indelad i fyra delar. I den första tecknas bakgrunden och presenteras problemet som ska behandlas. Utgångspunkten är den stora förändring som vi just nu är indragna i och som fått namnet globaliseringen. Med globaliseringen får kunskapen enligt många betraktare – även avhandlingens författare – en helt ny samhällsroll och framför allt en växande ekonomisk betydelse; därav beteckningen ”kunskapssamhälle” som ju redan förekommer i avhandlingens underrubrik. Universiteten dras också med i förvandlingen. Kunskapen får mer och mer rollen av *vara*. Men fortfarande hävdas också ett annat kunskapsideal vid de högre lärosätena, ett ideal som sätts i samband med ordet ”bildning”. Amela Dzins undersökning syftar främst till att se hur konflikten mellan kunskap som vara och kunskap som bildning utvecklas. Det är framför allt tre aktörer vars brottnings med detta dilemma här studeras: staten, universiteten, framför allt Karlstads universitet, och studenterna, främst i en rad utbildningar i Karlstad.

Sven-Eric Liedman, professor
emeritus, Idé- och lärdoms historia,
Göteborgs universitet
sven-eric.liedman@lir.gu.se

I del II, som är mer omfattande, presenterar Amela Dzin sin teori och sin metod liksom bakgrunden till den fallstudie från Karlstad som hon gör i del III. Det andra kapitlet är i mycket en genomgång av olika begrepp och av litteratur som under senare år har befattat sig med begreppen ifråga. Det gäller globalisering, kunskap, universitet och vara, och därtill några begrepp specifika för det ämne,

ekonomisk geografi, som Amela hör hemma i. Hon introducerar också sitt eget begrepp ”karriärgeografi” (s 60-67), varmed hon tänker sig en subdisciplin med uppgift att studera karriärens kunskapsmässiga, sociala och geografiska rörlighet.

I tredje kapitlet, som också hör till del II, gör hon ett antal metodologiska avväganden och avgränsar sitt material, vilket huvudsakligen är begränsat till Karlstad. Karlstads universitet, dess utveckling och betydelse för Värmland hamnar i fokus i fjärde kapitlet.

I den tredje delen presenteras så fallstudien från Karlstad och de tre aktörerna staten, universitetet och studenterna kan också urskiljas (en fjärde, mindre viktig, kan därtill nämnas: de olika programmen som studeras). I ett kapitel refereras noga olika regleringsbrev för universitetet, i ett annat nagelfars Karlstads egna policydokument, och därmed får man en bild – låt vara retoriskt tillrättalagd – av dessa båda aktörers syn på kunskap som vara eller bildning.

För att komma ner på mikronivå väljer så författaren tre områden för detaljstudier: både utbildnings- och kursplaner, studenters syn på sina studier samt vad de gett dem av yrkesförberedelser och av bildning. Områdena är maskiningenjörsprogrammet, turismprogrammet och kulturvetarprogrammet om idéhistoria. Områdena är förstas valda därför att de representerar tre extremer: det första med en klar anknytning till arbetslivet, det andra också arbetslivsinriktat men mer obestämt i sin orientering, och det tredje öppet mot en diffus arbetsmarknad.

Det visar sig att staten inte är intresserad av något annat än att studenterna efter avslutad utbildning ska vara fixa och färdiga för att gå in i ett jobb. Karlstads universitet – just som andra universitet och högskolor i Sverige och troligen i hela EU – är inne på samma linje men visar också bildningsaspekten respekt och vill främja den. Studenterna är den mest klivna gruppen. Det är klart att de vill ha ett jobb efter avslutade studier. Men många av dem vill också ha något mer, något som är av värde för dem under hela livet.

Men utvecklingen i samhället går mot att utbildning och kunskap alltmer betraktas som en vara. I avhandlingens sista del för Amela Dzin åter in globaliseringen i bilden. Staterna, men även universitetet och till sist studenterna, är indragna i en hårdnande konkurrens. Det påverkar deras syn på utbildningen.

Avhandlingen slutar med en kort översikt över regeringens forskningsproposition från hösten 2008, *Ett lyft för forskning och innovation*. Det är ett ytterst entydigt dokument. Kunskapen är vara, arbetsmarknadsanpassningen är a och o, och sådant som bildning, ja kritiskt tänkande är inte ens värda att nämnas.

Formellt sett håller avhandlingen en helt tillfredsställande standard. Språket är ofta lite tungt och får bära på många upprepningar (framför allt i fallstudien – hur många gånger repeteras där namnet på de tre områden som undersöks?).

Den tyske filosofen Karl Jaspers kallas på flera ställen för Jasper utan –s.

Förvirrande blir det när namnet B Gustavsson visar sig vara två olika personer

– Bernt och BengtOve. Lite pikant blir det, med tanke på opponenter, när beteckningen Liedman (2008) visar sig vara ett föredrag på nätet som i stort sett följer ett kapitel i boken "Stenarna i själen" (2006), en skrift som inte är nämnd.

Nog därom.

Nu till begreppen, där jag har mer att säga. Beteckningen *postmodern* används utan närmare spisning, ibland i förvirrande närhet av begreppet *modern*. Postmodern är ett knepigt begrepp och är troligen redan på väg ut.

Men viktigare i avhandlingen är begreppet *kunskapssamhälle*. Ändå får det ingen närmare bestämning. Från början och fortfarande i själ och hjärta är det ett (företags)ekonomiskt begrepp. Men innebär inte valet av ett sådant ord att Amela Dzin redan tagit ställning i den konflikt mellan vara och bildning som hon skildrar? Så tycks inte vara fallet, även om man lätt skulle kunna tro det. Hon återger (s 53 f) kritiska röster om beteckningen "kunskapssamhälle" men utan att kritiken påverkar ordvalet.

Inte ens det än mer centrala begreppet *kunskap* tas upp till granskning och lika lite förhållandet mellan kunskap och information.

Ett annat problem utgör begreppet *bildning*. Det utpekats genomgående som motsatsen till *vara* men ofta också till *nytt*. Man blir inte mycket klokare av en bestämning som denna: "Kvalitet i den teoretiska forskningen är kopplad till aspekten bildning" (s 78). På s 182 blir bildning och kritiskt tänkande besläktade, vilket förefaller högst rimligt. Men på s 206 blir det konstigare: där sätts bildningsaspekten inte bara, som rimligt är, samman med det fria tänkandet utan också med "mötet med nya kunskaper". Möter man inte nya kunskaper även i den snävast yrkesinriktade utbildning?

Förhållandet bildning/utbildning behandlas också lite egendomligt; Amela Dzin följer här helt Lennart Svenssons nu något nattståndna avhandling från 1978 *Från bildning till utbildning* i spåren. Det är till exempel inte alls sant som det sägs (s 85) att nyttoaspekterna bara funnits med under 50 år. De mest råbarkade nyttotänkarna i Sverige när det gällde universiteten fanns nog på 1700-talet!

Likaledes har jag svårt med användningen av begreppet *nytt*. För det mesta likställs det här med ekonomisk nytta – nytta blir ungefär varutänkandet. Hur besynnerlig denna insnävning av nyttobegreppet blir framgår av tolkningen av John Deweys pedagogiska tänkande (s 26 och 212). Tolkningen är helt vilseledande. Något är nyttigt för Dewey om det är praktiskt användbart. En viktig bok som Deweys *Democracy and Education* (1916) visar att denne såg demokratin som ett avgörande kunskapsmål. Sådant kan man inte ens ana sig till av Dzins framställning.

Jag kan tänka mig att se bildning som ett slags nytta av kunskap. Det är ju ett värde för den som bildas och förhoppningsvis också för hennes eller hans omgivning. Till exempel medborgerlig skolning är ju också en nytta. Se till exempel hur Karlstads universitet framhåller utvecklingen av "aktiva samhällsmedborgare" som

ett mål för sin utbildning (s 119). Men Amela Dzin ställer (s 200) samhällsmål mot individmål. Är inte själva begreppet ”samhälle” här med nödvändighet kluvet?

Men nog om detta; nu till själva fallstudien. I presentationen av statens och framför allt Karlstads universitets mål återges en hel del retorik som måste finnas där. Undrande blir jag inför författarens anmärkning: ”Karlstads universitet jobbar inte efter gamla arbets sätt, utan anpassar utbildningar till verkligheten.” Vad skulle man annars göra?

Intressantast är undersökningen av studenterna på de tre valda linjerna (och, får man tillägga, jämförelsen mellan studenternas, statens och universitetets mål).

Jag är inte specialist på den sorts undersökningar som studentenkäterna och studentintervjuerna utgör och ska därför inte uttala mig specifikt om deras metodiska styrka eller svaghet. (Det förefaller mig bara som om själva undersökningen var ganska begränsad.) Däremot kommenterar jag mer än gärna resultaten.

Först en liten extra kommentar: Det är ju viktigt och anmärkningsvärt att antalet studenter inom naturvetenskap och teknik minskar så kraftigt under undersökningsperioden (s 163). Studenterna är inte alls som staten vill ha dem (ja, kan man väl tillägga: med tanke på hur vårt samhälle ser ut är det oroande för oss alla om alldeles för få vill bli ingenjörer eller naturvetare).

Men även bland de studenter som finns kvar på maskiningenjörsprogrammet, liksom de som studerar för att ägna sig åt turism eller bli kulturvetare, finns förändringar som Amela Dzin kan konstatera. När det gäller de blivande maskiningenjörerna visar hon att ”kunskapens betydelse relaterat till arbete har minskat från år 1994 till år 2002” samtidigt som ”synen på kunskap som personlig utveckling har ökat” (s 166). Det är ju ett intressant resultat! Men man kan fråga sig vad det betyder att undersökningen av båda studentgrupperna utförs vid samma tid. För 1994 års studenter ligger utbildningen längre tillbaka än för 2002 års. Kan det ha påverkat deras syn på vad som var viktigt för dem?

En annan fråga som också lätt inställer sig är om övergången från låg- till högkonjunktur kan ha spelat någon roll. Är människor mer öppna för kunskapens bildningsvärde när tiderna är goda? Den frågan kunde åtminstone ha berörts.

För övrigt noteras liknande attitydförändring när det gäller turismstudenterna (s 178).

Vad gäller kulturvetare, i synnerhet idéhistoriker, är inriktningen på kunskapens bildningsvärde rätt självklar. Men många studenter där efterlyser samtidigt en klarare koppling till arbetsliv (s 196). Vad som framför allt är slående där är förstås att så få fullbordar sin utbildning (s 187) – och att så många, trots det, får jobb, om än ofta av okonventionellt slag (s 196).

Men åter till det växande bildningsintresset. Hur förhåller det sig egentligen med det? I sammanfattningen (s 197) framhålls samtidigt: ”En trend som vi kan se är att högre utbildning allt mer ses som en nödvändighet för arbetslivet.” Och några rader längre ner: ”Det som är intressant att lyfta fram är att studenterna

från de olika programmen inte bortser från bildningsperspektivet i sin utbildning, utan integrerar bildningen i nyttoaspekten på kunskap och utbildning.”

Alltså: på samma gång konstateras en tendens mot större anpassning till arbetsmarknaden *och* växande förhoppningar om kunskapens värde utöver det rent funktionella för framtida yrkesliv. Eller på det språk som Amela Dzin väljer: både mer vara och mer bildning. Här kolliderar detta resultat också med den tidigare snäva definitionen av ”nytta”.

Som avhandlingens själva slutresultat betraktar jag Amela Dzins ord att ”staten allt tydligare börjat fokusera på den akademiska kunskapens ekonomiska nytta, medan studenterna relaterar nyttan av högre utbildning till såväl ekonomiska fördelar som till bildningsvärdet”. Alltså, kort sagt: studenterna är mer vidsynta än staten.

Till detta kan sägas att ”staten” här nog i första hand bör åsyfta de politiska aktörerna. På en i sammanhanget central statlig institution som Högskoleverket finns till och med en Bildningsgrupp med uppgift att vaka över bildningsinnehållet i högskolornas och universitetens undervisning och forskning.

Sammanfattningsvis kan sägas att Amela Dzin i sin avhandling tar upp ett lika viktigt som aktuellt tema och att hon kommer fram till teser som är givande och som för den ständiga diskussionen om den högre utbildningens inriktning framåt. Som framgått skulle jag ha önskat en betydligt större begreppslig precision i arbetet men vill ändå hävda att Dzin har utfört ett gott arbete som länder henne all heder.